

УДК 94.574

Абдрахманов Серік Амангельдієвич,
науковий співробітник служби науково-методичної роботи,
Національний музей Республіки Казахстан
(Нур-Султан, Казахстан)
serik_aa@mail.ru

Суїндікова Перизат Алписбаєвна
наукова співробітниця служби фондової роботи,
Національний музей Республіки Казахстан
(Нур-Султан, Казахстан)
suindikova.perizat@mail.ru

Serik A. Abdrakhmanov
Research Fellow,
Scientific Methodical Service,
The National Museum of the Republic of Kazakhstan
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Perizat A. Suindikova
Research Fellow,
Fund Work Service,
The National Museum of the Republic of Kazakhstan
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

СТВОРЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ “НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ XVIII–XX СТОЛІТЬ” У ЗАЛІ “ІСТОРІЯ КАЗАХСТАНУ” В НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

CREATION OF THE MUSEUM EXHIBITION “NATIONAL LIBERATION MOVEMENT OF THE 18TH – 20TH CENTURIES” IN THE HALL “HISTORY OF KAZAKHSTAN” IN THE NATIONAL MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Анотація

У статті розглядається створення експозиції “Національно-визвольний рух XVIII–XX століть” у залі “Історія Казахстану” в Національному музеї Республіки Казахстан. Наведено опис експонатів озброєння за періодами.

Ключові слова: Національний музей Республіки Казахстан, експозиція, національно-визвольні рухи, незалежність, озброєння.

Abstract

The article considers the creation of the exhibition “National liberation movement of the 18th – 20th centuries” in the hall “History of Kazakhstan” in the National Museum of the Republic of Kazakhstan. The description of the exhibited weaponry by periods is given.

Key words: the National Museum of the Republic of Kazakhstan, exhibition, national liberation movements, independence, weaponry.

Розглядаючи тему національно-визвольних рухів, слід зазначити, що протягом трьох століть казахський народ виборював свою незалежність. Усі повстання мали загальнонаціональний характер і були обумовлені політичними й соціально-економічними факторами, збільшенням набігів джунгарських військ у XVIII ст., колоніальною політикою царської адміністрації у XIX – на поч. XX ст.¹

У залі “Історія Казахстану” Національного музею Республіки Казахстан міститься 14 вітрин, експонати яких відображають історію країни із сер. XIII до поч. XX ст. Варто зазначити, що експозиція залу доповнюється новими експонатами, що, своєю чергою, дає можливість побудувати нові тематичні виставки. Враховуючи важливість висвітлення періоду національно-визвольного руху, співробітники науково-методичної служби розпочали створення нової експозиції озброєння казахських ополченців.

Для ґрунтовної сучасної розробки методології експозиційної роботи необхідне чітке розуміння специфіки засобів, якими володіє музей для здійснення комунікації. Основою експозиційної комунікації є оригінальні музейні предмети. Музейний предмет, виставлений у експозиції, набуває нового статусу – експоната². Експозиція “Національно-визвольні повстання” побудована у хронологічному порядку за періодами повстань сер. XVIII, XIX і поч. XX ст.

1 История Казахстана (с древнейших времен до наших дней): в 5 томах. – Т. 3. – Алматы: Атамұра, 2000. – 638 с.

2 Шляхтина Л. М. Основы музейного дела: теория и практика. – Москва: Высшая школа, 2005. – 182 с.

15 експонатів представлено на тлі зображення степової природи Казахстану з пересувними житлами кочівників – юртами.

XVIII ст. – один із найважливіших і найтрагічніших періодів історії казахського народу. Це століття позначене важкими та кривавими війнами за національну незалежність. Однією з найяскравіших політичних постатей означеної епохи був хан Абилай, з яким пов’язані відродження казахської державності та успішна боротьба із зовнішньою небезпекою. Основними експонатами цього періоду є шолом і мідне навершя прапора, що складається із двох частин. За усталеною традицією найбільша кількість прапорів, яка могла бути в одного хана, – дев’ять. Уявлення про могутнього правителя втілювалося у виразі “хан із дев’ятьма прапорами” (“тогуз тогрук хан”). За свідченнями середньовічних авторів, перші казахські правителі були саме тими “ханами з дев’ятьма прапорами”. Прапор вважався не лише зовнішньою ознакою влади, а й символом слави й честі воєначальника та війська. Головний прапор як державна святиня в мирний час ретельно зберігався і виносився тільки на війну. Це знамено охороняв особливий загін. Смерть воїна-прапороносця (тугчі або тугачі) завжди викликала сум’яття в рядах воїнів, а падіння або зникнення головного прапора означало поразку війська.

Ще одним експонатом є шолом-дулига, прикрашений візерунками та написами (віршами) з Корану, які, як вважалося, захищали воїна під час битви. Для захисту потилиці воїна одягалася залізна кольчуга. Спочатку кочівники виготовляли шоломи зі шкіри, тканини і кошми (повсті), але такий обладунок не міг забезпечити надійний захист. Тому з розвитком металургії в XVII ст. на території Казахстану з’явилося кілька різновидів залізних шоломів – панцерний, листковий, цільний і комбінований. Найякіснішим вважався цільний шолом, який виготовляли з литого металу. Такі шоломи носили хани, полководці та прославлені воїни-батыри. На потиличній частині цільних шоломів кріпили металеву сітку, яка прикривала шию воїна. Маківку увінчувало біле, синє, чорне або золоте пасмо кінського волосся. Іноді шоломи ханів прикрашали султани – пучки пір’я. Якщо під час битви полководець знімав свій шолом, це означало, що битва програна. Шолом, який опинився в руках противника, свідчив про загибель його господаря.

У кін. XVIII ст. Російська імперія продовжувала свою завоюницьку політику, яка розпочалася ще в 1550-х рр., коли були ліквідовані Казанське і Астраханське ханства й південно-східні російські кордони пролягли впритул до земель казахських ханств. Наприкін. XVI ст. на російсько-казахському кордоні почалося будівництво форпостів, військових укріплень, козацьких станиць, редутів і маяків. Надалі історія казахсько-російських стосунків обмежувалася прийняттям російського підданства, обумовленого військовим союзом у боротьбі із джунгарами, а також торговими й дипломатичними контактами з північним сусідом. Згодом дипломатичний акт став юридичною підставою для колонізації Казахстану. Перші збройні виступи казахського населення проти російської агресії почалися із сер. XVII ст. і продовжилися у XVIII-му.

Озброєння, яке застосовували казахські ополченці, було різноманітним. Із особливої сталі робили криві шаблі–“қилиш”, палаші–“селебе”, мечі–“семсер”. Широко використовувалися шпаги–“сапи”, кинджали–“қанжар”, довгі ножі з вигнутим клинком “жеке ауіз” і довгі вузькі ножі “буйда пишақ”. У експозиції розміщено такі предмети: сідло зі стременами, шабля, кинджал, посудина для пороху, кистень і ядра. Варто відзначити, що найпоширенішою зброєю були лук–“садақ” і стріли. Наконечники стріл відрізнялися за формою – чотиригранні, ромбічні, вилоподібні. Списи–“найза” мали сталевий наконечник і китиці з кінського волосся³.

Рушниці в казахському степу вперше стали використовувати з кін. XVII ст.: їх купували в містах Середньої Азії або виготовляли самі казахи. Рушниці були кількох видів: із гнотом, з насічкою “пiлтелi милтиқ”, без насічки “қара милтиқ”, з коротким дулом “самқал”. Короткодулові рушниці, що стріляли на 700 м, називали “қози кош”⁴.

XX століття принесло в казахські степи нові негаразди, обумовлені посиленням колоніального гніту, інтенсивним вилученням земель, надмірним збільшенням податків і поборів, різким погіршенням матеріального становища широких верств населення у зв’язку з початком Першої світової війни, у якій активно брала участь Російська імперія. Безпосереднім приводом до повстання став царський указ від 25 червня 1916 р. про мобілізацію представників корінного населення Середньої Азії і Казахстану віком від 19 до 43 років на спорудження оборонних укріплень і військових сполучень у районі діючої армії. Після опублікування указу в усіх районах Казахстану почалися стихійні заворушення, які поступово переросли в національно-визвольний рух, спрямований насамперед проти військово-колонізаторської політики царизму і, зокрема, проти байської верхівки аулів, тісно пов’язаної з місцевим колоніальним апаратом метрополії⁵.

В експозиції вітрини означеного періоду представлені такі види озброєння: кийок, сокира, булава, ніж з піхвами, рушниця, датовані поч. XX ст.

Насамкінець хотілося б відзначити, що всі національні повстання і рухи XVIII–XX ст. мали визвольний характер. З найменшою перевагою казахське ополчення здобувало тимчасові успіхи у боротьбі із загарбниками.

За часів царату майже всі повстання були жорстоко придушені, а їхні учасники покарані або змушені відкочувати до Китаю та Монголії. При цьому соціально-економічне становище казахського аулу різко погіршилося, багато господарств були розграбовані. Але, попри поразки і трагічні наслідки, всі повстання мали величезне значення в історії народу. Вони відіграли велику роль у зростанні національної самосвідомості та згуртували весь казахський народ.

3 История Республики Казахстан: учебник для вузов / А. Кузембайулы, Е. Абилай. – 6-е изд., перераб. и доп. – Астана: Фолиант, 2003. – 358 с.

4 Там же.

5 Нурпеис Т. А. Восстание 1916 года в Семиречье // Материалы республиканской научно-практической конференции “История национально-освободительных движений: путь к независимости”. – Алматы, 2011. – 352 с.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней): в 5 томах. – Т. 3. – Алматы: Атамұра, 2000. – 638 с.
2. История Республики Казахстан: учебник для вузов / А. Кузембайұлы, Е. Аби́ль. – 6-е изд., перераб. и доп. – Астана: Фолиант, 2003. – 358 с.
3. Нурпе́ис Т. А. Восстание 1916 года в Семиречье // Материалы республиканской научно-практической конференции “История национально-освободительных движений: путь к независимости”. – Алматы, 2011. – 352 с.
4. Шляхтина Л. М. Основы музейного дела: теория и практика. – Москва: Высшая школа, 2005. – 182 с.

REFERENCES

1. Istoriya Kazakhstana (s drevneyshikh vremen do nashikh dney): v 5 tomakh. – T. 3. – Almaty: Atamura, 2000. – 638 s.
2. Istoriya Respubliki Kazakhstan: uchebnik dlya vuzov / A. Kuzembayuly, E. Abil. – 6-e izd., pererab. i dop. – Astana: Foliant, 2003. – 358 s.
3. Nurpeys T. A. Vosstanie 1916 goda v Semirechie // Materialy respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Istoriya natsionalno-osvoboditelnykh dvizheniy: put k nezavisimosti”. – Almaty, 2011. – 352 s.
4. Shlyakhtina L. M. Osnovy muzeynogo dela: teoriya i praktika. – Moskva: Vysshaya shkola, 2005. – 182 s.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Шолом. XVIII ст. Мідь, залізо. Кування, різьблення, гравіювання, ланцюгове плетіння.

Рис. 2. Експозиція вітрини, присвяченої національно-визвольним рухам XVIII–XX ст.

Рис. 3. Ніж з піхвами та рушниця. XX ст. Метал, дерево; литво, кування. Булава. XX ст. Метал; литво, кування. Кийок. XX ст. Дерево; ручна робота. Сокира. XX ст. Метал, дерево; кування, гравіювання.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3